ahvolini bilish uchun chiqqan. Asar Odilbekning yig‘layotganiga qaramay, uning soxta pushaymonligini ko‘rsatganligi sababli, Jamila uni kechirgan deb aytish qiyin. Ammo uning chiqib ketishi, asarga chuqur ma’no beradi.

Xulosa qilib aytganda “Vijdon” musiqali dramasi insoniy qadriyatlar, vijdon azobi, oilaviy munosabatlar va moddiy boyliklarga berilishning oqibatlari kabi dolzarb mavzularni chuqur tahlil etadi. Asar tomoshabinni chuqur fikrlashga undaydi va ma’naviy tanlovlar oldida turgan insonni ko‘rsatadi.

Vijdonning g‘alabasi: Asarning asosiy g‘oyasi - vijdonning so‘zsiz hukmronligi va uning inson hayotidagi eng oliy mezon ekanligi. Odilbek va Nozlining yuzaki baxt ortidan quvishi ularni oxir-oqibat tubanlikka, yolg‘izlikka va vijdon azobiga olib keladi. Aksincha, Jamila, Sabir, To‘ti va Oyxon kabi qahramonlar o‘zlarining ma’naviy qadriyatlari, halollik va do‘stlikka bo‘lgan sadoqatlari tufayli baxt va tinchlik topadilar. Juginisning oqlanishi ham adolatning qaror topishi va vijdonning g‘alabasi ramzi.

“Vijdon” musiqali dramasi chuqur ma’no va ta’sirchan ijroga ega bo‘lib, tomoshabinni o‘zining ichki dunyosiga nazar solishga, hayotiy qadriyatlarni qayta ko‘rib chiqishga undaydi. Ushbu asar o‘zining dolzarb mavzulari, yorqin obrazlari va dramatik yechimi bilan ma’naviy-axloqiy yo‘nalishdagi muhim pyesa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Vijdon” musiqali dramasining pyesa qolyozmasi.
2. Aymbetov Q. Qaraqalpaq sovet dramaturgiyasınıń tariyxınan ocherkler.- Nókis: “Qaraqalpaq mámleket baspası”, 1963.
3. Bayandiyev T. Karakalpakskiy teatr. – Tashkent: “Fan”, 1971.
4. Bayandiyev T. Qoraqalpoq teatri tarixi. – Toshkent: “Fan va texnologiyalar markazi”, 2011.

REZYUME. Ushbu maqolada qoraqalpoq musiqali dramasi san’atining o‘ziga xos xususiyatlari, xususan, unda hayotiy voqealarning badiiy ifodalanishi “Vijdon” musiqali dramasi misolida tahlil qilingan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье на примере музыкальной драмы "Виждон" проанализированы особенности искусства каракалпакской музыкальной драмы, в частности, художественное изображение в ней жизненных событий.

SUMMARY. In this article, the specific features of the art of Karakalpak musical drama, in particular, the artistic expression of life events in it, are analyzed using the example of the musical drama “Vijdon”.

ШЫҒЫС АЛЫМЛАРЫНЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ ЕМЛЕЎ ҲАҚҚЫНДАҒЫ КӨЗҚАРАСЛАРЫ

Балтаниязов Сарсенбай Айтмуратович – *профессор*
Өзбекстан мәмлекетлик көркем өнер ҳәм мәденият институты Нөкис филиалы

Таянч сўзлар: табобат, мусиқа, оҳанг, руҳий таъсир, аллома, шифо, анъана, куй қўшиқ.
Ключевые слова: Медицина, музыка, тон, душевное воздействие, мыслитель, лечения, традиция, песня.
Key words: medicine, music, scholar, tradition, harmony, emotional influence, recovery, melody song.

Шығыс медицинасында тәўиплер наўқасларды дәрилик өсимликлер, ҳайўан ағзалары, түрли минераллар ҳәм де шыпалы суўлар, дузлар менен емлеў усылларынан кең пайдаланған. Тәўиплер емлеў дәрилериниң тәбийийлиги, зыянсызлығы ҳәм басқа кеселликлерди қозғамаўына үлкен итибар қаратқан. Бирақ, инсанда физикалық кеселликлер менен бир қатарда руўхый, ақылый кеселликлер де гүзетилген, бундай кеселликлерди емлеўде шығыс медицинасы ўәкиллери музыкадан кең пайдаланған.

Әййемги заманлардан берли тәўиплер наўқасларды музыка, қосық, аяқ ойынлары менен емлеп келген. Бундай усыл тек ғана бизде емес, ал барлық халықлар медицинасында бар. Мәселен, әййемги Мысыр тәўиплери наўқасларды сес жәрдеминде емлеў бойынша жақсы нәтийжелерге ерискен. Қытайлы тәўиплер болса наўқастың кеселлигине қарап оларға музыкалық терапияның бирден-бир дәри-дәрманы намақосықлардан пайдаланыўды усыныс еткен [6]. Усы жерде ҳәр бир миллеттиң дүнья көз қарасы, менталитети, диний ҳәм әдеп-икрамлылық қәдириятлары және хожалық турмыс тәризи тийкарында өзиниң миллий музыкасы қәлиплесетуғынын атап өтиў

орынлы. Географиялық, этникалық ҳәм басқа факторлар тәсиринде жергиликли музыка, яғный фольклор сол халықлардың дүнья көз қарасы ҳәм сезимлерине қарап, ҳәр түрли болып қәлиплеседи. Солай екен, миллий музыка сол халықтың дүнья көз қарасын, турмыс тәризин, тилеклерин билдириўши көрсетиўши қурал болып есапланады.

Әзелден шығыста музыкалық билим ҳәм оның ийелери қәдирленип келген. Барлық билимлендириў мәкемелеринде басқа пәнлер қатарында музыка тәлими де оқытылған. Сол себепли шығыс алымлары музыкалық билимге ийе болып, айырым саз әсбапларын шертиўди үйренген билген. Олар өз шығармаларында музыка ҳәм оның сыйқырлы дүнясын ҳәм айырым шыпа бериўши қәсийетлери ҳаққында тоқтап өткен.

Ибн Сино, Абдураҳман Жамий, Алишер Наўайы ҳәм басқалардың шығармаларын анализлер екенбиз, усы шығармаларда музыка илими ҳәм оның шыпалы қәсийетлери ҳаққында толық мағлыўмат берилгенлигине гүўа болыўымиз мүмкин. Шығыс медицинасы дәстүрлерин илимий жақтан тийкарлап берген Абу Али Ибн Сино (980-1037) музыкаға тийисли бес шығарма жазған [3:134]. Дереклерге қарағанда алымның жаслығынан-ақ музыка менен турақлы шуғылланғанлығы атап өтиледи. Абу Али Ибн Сино музыканың инсанға тәсири, жағымлы яки жағымсызлығы, музыка сести еситилгенде ләззетлениў яки жек көриўшилик сыяқлы сезимлердиң пайда болыўына итибар қаратады. Бундай жағдайлар инсанның тәбиятынан келип шыққан ҳалда оның ден саўлығына унамлы ямаса унамсыз тәсир өткериўи мүмкин екенлигин атап өтеди.

Ибн Сино медицинада музыкадан пайдаланыўға байланыслы көз қарасларын "Тиб қонунлари," "Китоб аш-шифо" сыяқлы шығармаларында алға сүрген. Соның ишинде: "баланың темпераментин күшейтиў ушын еки нәрсени қолланыў керек. Бири баланы әсте тербеў, екиншиси, оны уйқылатыў ушын айтыў әдетке айланған музыка ҳәм ҳәййиў айтыў. Усы екеўине қарап баланың денеси менен дене тәрбиясына, руўхы менен музыкаға болған таланты пайда болады" дейди [9].

Ҳәййиў айтыў инсанның жүрек соғыўын (пульс) уд сазын сазлаў менен салыстырып үйреткен [2:138]. Пульстиң музыка тембри ҳәм ритмине сәйкеслигин төмендегише түсиндирип өткен: "Сен соны жақсы билиўиң керек, пульсте тәбийий нәзик музыка ырғағы жәмленген. Музыка көркем өнериндеги сеслердиң қосылыўы, кеселликтиң өткир дәўири ҳәм аўырлық дәрежесиниң сәйкеслигин сәўлелендиреди ҳәм бул ритмлер арасындағы ўақытты белгилейди" [5:109]. "Киобаш-шифо" шығармасының музыкаға бағышланған бөлиминде де бул туўралы сөз етип, "Сезиў ағзаларына тәсир ететуғын нәрселерден бири сес болып, ол өзине тән жағымлығы менен ажыралып турады. Инсан қәлби ҳәр бир жағымлы намадан тынышлық алады" делинеди ҳәм наўқас өз минезинен келип шығып өзине сәйкес музыка ҳәм ырғақты таңлаўы кереклигин аңлатады.

Демек, биз музыка еситкенимизде барлық дене ағзаларымызда ҳәм руўхыятымызда өзгерис жүз береди ҳәм музыканың руўхы ҳәм денеге сәйкес келиўи кеселликлерден азат етеди. Ибн Сино өз дәўириниң жетик тәўиби болыўы менен бирге музыкалық билимнен де жақсы хабардар болғанлығын оның шығармаларын баҳалаў арқалы билип алыў мүмкин. Илимпаз музыканы медицинаға тек емлеў усылы сыпатында енгизип қоймастан, ал айырым медициналық процеслерди басқаларға түсиндириў ушын да музыкалық билимлерден кең пайдаланған.

Музыканың инсанға тек ғана эстетикалық заўық бериўи емес, ал руўхый жағдайға тәсирин де ашып бериўге ҳәрекет еткен алымлардан бири Ал-Киндий еди. Оның пикиринше, музыка инсан руўхына тәсир етиўши дәри-дәрмақ. Дереклерде Ал-Киндий бир сәўдегердиң шал болып қалған баласын уд әсбабынан таралған нама арқалы емлегени ҳаққында мағлыўматлар ушырайды [8]. Екинши деректе Дарвеш Али Чангийдиң чанг әсбабы музыкасы менен наўқасты емлегенлиги келтирилген [10].

Орта әсирлерде жасап өткен және бир алым Әлийшер Наўайы (1441-1501) өзиниң "Мажолисун нафоис" шығармасында музыканың ҳәм көркем өнердиң жанландырыўшы, шыпа бериўши ҳәм тынышландырыўшы тәсирин ашып берген. Оның өзи де тиккелей музыка илиминен хабардар болып, музыканың инсан санасына ҳәм руўхыйлығына болған тәсирин жақсы аңлаған. Абдурауф Фитрат өзиниң "Өзбек классик музикасы ҳәм оның тарийхы" китабында Наўайының музыка илимин Хожа Юсуф Бурхан исмли белгили музыкант алымнан үйренгени, музыка теориясы ҳәм әмелиятын жақсы билгенлигин жазады [4]. Наўайы инсан өмиринде музыканың орны ҳәм оның тәсири сыяқлы мәселелерге үлкен итибар береди. Музыка ҳәм медицина илиминен хабардар болған алым инсанларды емлеўде нама ҳәм ырғақтың орны шексиз екенин шығармаларында көриўимиз мүмкин.

Наўайы устазы Абдураҳман Жамийден (1414-1492) музыка ҳаққында шығарма жазыўды өтиниш еткен. Соннан кейин Жәмий "Рисолайи мусиқий" шығармасын дөреткен. Шығармада алым музыкаға инсан ҳәм тәбият арасындағы бирликти белгилеўши фактор сыпатында қарайды ҳәм шығармасының ақырында халықтың уллы мийрасы "Шашмақом"ның инсан руўхыятына болған тәсири ҳаққында тоқтап өткен [7]. Оған муўапық, "Шашмақом"дағы ҳәр бир мақам инсанның физикалық (батырлық, қуўат, күш) ҳәм руўхый (қуўаныш, қайғы) ҳалатын тең салмақлылықта услайды. Бул болса дене ҳәм руўхый саламатлығына тиккелей тәсир етеди. Буннан тысқары Кайковус (1021-1098), Махмудал-Ширазий (1236-1310), Мухаммед ал-Амулий ҳәм басқалар музыканың шыпа бериўши қәсийетке ийе екенлигине, шебер сазенде қолында адам руўхына, дәртине даўа болыў менен бирге, минез-қулқын жақсы тәрепке өзгерте алыўына итибар қаратқан [1].

Шығыс данышпанлары өз көзқарасларында музыканы адамлардың руўхый дүнясын ҳәм руўхый көринисин емлеў факторы сыпатында алға сүрген. Шығыс медицинасында кеселликлер үлкен еки топарға ажыратылады: руўхый ҳәм ақлый кеселликлер ҳәм де физикалық кеселликлер. Шығыс данышпанлары ҳәтте физикалық кеселликлерди емлеўде де бирлемши ҳәрекет сыпатында наўқастың руўхый әлемин дүзетиў зәрүр деген. Бүгинги күнде заманагөй медицинада тек ғана руўхый кеселликлер емес, ал қурамалы операцияларды әмелге асырыўда да музыка қолланылмақта. Дүньяның раўажланған мәмлекетлеринде "музыкалық терапия" курслары шөлкемлестирилген. Демек, орта әсир Шығыс данышпанлары өз излениўлеринде музыканың шыпалы қәсийетлери ҳәм де инсан руўхыятын емлеўде теңсиз дерек екенлиги ҳаққында баҳалы мағлыўматларды қолға киргизген. Бүгинги күнде болса бул көзқараслар тек ғана жәҳән музыкасы жетискенлиги емес, бәлким шығыс медицинасы дәстүрлериниң өзине тән системасы сыпатында дүнья мәдениятында өз орнына ийе болды.

Пайдаланылған әдебиятлар

1. Арипов Т. Ибн Сино ва унинг мусиқашуносликка оид асарлари // "Ибн Сино тәлимоти тараққиётида" мавзусидаги ВИИ халқаро анжуман тезислари. Бухара. 2013-жыл.

2. Ирисов А. Абу Али Ибн Сино ҳаёти ва ижодий мероси. Ташкент. 1980-жыл.

3. Мустафоев Ш. Шоир саңатшунослар нигоҳида // Зарафшон. Но 19. 11-февраль 2016-жыл.

4. Разикова И., Өталов Қ., Ёрматова Ш. Абу Али ибн Сино асарларида беморларни даволашда мизож ва пульснинг аҳамияти // "Ибн Сино тәлимоти фан тараққиётида" мавзусидаги ВИ халқаро анжуман тезислари. Бухара. 2011-ж.

5. Розийева З. Музика - мың дәрттиң еми // Қашқадәря. Но 136. 10-ноябрь 2015-жыл.

6. Шамсиев П. Абдураҳмон Жомий ва Алишер Навоий. Ташкент. 1966-ж.

7. Феруза Аскар. Музика ҳәм инсан мәнаўияты. Т.2000. 12-бет.

8. Абу Али Ибн Сино. Медицина низамлары. Том I. Т. 1993. 75-бет.

Рашидова Д. Дарвешали Чангий // Совет Өзбекистони. 1978. Но 10. 18-19-бетлер.

РЕЗЮМЕ. Мазкур мақолада ўрта асир шарҳ алломаларининг мусиқа ёрдамида ҳасталикларни даволаш борасида даволаш қарашлари келтирилган. Ҳусусан муаллиф Ибн Синонинг табобатда мусиқанинг тутган ўрни ва аҳамияти ҳақидаги фикирларини тадқиқ этган. Шу билан биргаликда бошқа халқларнинг ҳам мусиқий даволашга доир қарашлари келтирилган.

РЕЗЮМЕ. В этом сатье дано изгляды мыслителей востока в средневековье, которые, упопянули,про лечение с помьщю музыку. В особенности автор исследовал мнение Ибн Сино про роль. и важность музыки в лечении. Вмести с этим приведено взгляды других народов лечение болезней с помощам музыки.

SUMMARY. In this article eastern scholars mentioned about the ideas that eastern scholars treated different illnesses with the help of music. Precisely the author investigated Ibn Sino's opinions about the role and importance of music in medicine. Besides there was mentioned the ideas of other nations related to musical treatment.